

УДК 347.77

ПРАВО НА ОПРИЛЮДНЕННЯ ТВОРУ: ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ

Гаценко О.О., головний спеціаліст
юридичного відділу
Чернігівська міська рада

Стаття присвячена теоретичному дослідженню права автора на оприлюднення твору та можливості його переходу в порядку спадкового правонаступництва до спадкоємців автора. Здійснюється порівняльний аналіз змісту даного права, а також розкривається механізм його реалізації на прикладі законодавства деяких європейських країн.

Ключові слова: право на оприлюднення, законодавство України, спадкування, особисті немайнові права, спадкове правонаступництво.

Статья посвящена теоретическому исследованию права автора на обнародование произведения и возможности его перехода в порядке наследственного правопреемства к наследникам автора. Осуществляется сравнительный анализ содержания данного права, а также раскрывается механизм его реализации на примере законодательства некоторых европейских стран.

Ключевые слова: право на обнародование, законодательство Украины, наследование, личные неимущественные права, наследственное правопреемство.

Gatsenko O.O. COPYRIGHTS TO PUBLISH A CREATIVE WORK: LEGAL NATURE AND PECULIARITIES FOR INHERITANCE

The article deals with theoretical research of copyrights to publish a creative work and possibility of transfer of right to author's heirs. The comparative analysis of content of copyrights to publish a creative work and reveals mechanism of its implementation on example of legislation of some European countries.

Key words: copyright to publish, legislation of Ukraine, inheritance, personal non-property rights, hereditary succession.

Постановка проблеми. У час стрімкого розвитку інформаційних технологій особливого значення набуває не тільки захист прав суб'єктів авторського права, але і можливість відчуження зазначених правомочностей, у тому числі і в порядку спадкового правонаступництва. В Україні регулювання відносин на випадок смерті одного із учасників здійснюється за допомогою відносно самостійної групи правових норм, які утворюють підгалузь цивільного права та іменуються спадковим правом. В об'єктивному розумінні спадкове право – це сукупність встановлених державою правових норм, що регулюють умови та порядок переходу після смерті громадянина майнових і деяких особистих немайнових прав та обов'язків [1, с. 584].

Ступінь розробленості проблеми. Деякі науковці неодноразово звертали увагу на відсутність у законодавстві України норм, які безпосередньо регламентували б спадкування у сфері інтелектуальної власності, а також на недоцільність застосування загального режиму при спадкуванні авторського права, одночасно пропонуючи встановлення особливого порядку переходу такого специфічного об'єкту, як виключні права на об'єкти авторського права в порядку спадкового правонаступництва. Важливість цього аспекту полягає, насамперед, у тому, що авторські права дають можливість автору, а після його смерті – спадкоємцям, додаткові доходи від використання творів.

Проте варто звернути увагу на те, що тільки оприлюднений твір можна використовувати з дозволу автора. Оприлюднення твору є тим юридичним фактом, з яким пов'язується реалізація майнових прав автора, що виникають у нього з моменту створення твору [2, с. 82]. Тому важливим є вирішення на законодавчому рівні питання переходу до спадкоємців права автора на оприлюднення твору.

На жаль, законодавець не лише не визначив, на які об'єкти та у яких випадках право автора на оприлюднення може бути успадковане, але й в загалі не закріпив можливість переходу права на оприлюднення твору до спадкоємців автора. Саме тому актуальним є теоретичне дослідження цих питань. Подібні дослідження дають можливість врахувати в законодавчій практиці висновки та пропозиції, які стають результатом проведених досліджень, і тим самим не допустити колізій і неоднакового застосування норм через існуючі прогалини в законодавстві.

Питання, пов'язані з оприлюдненням автором твору, досліджували такі вчені: Н. Єгорова, Ю. Заїка, І. Корнеєва, М. Мельников, О. Русакова, О. Сергєєв. Проте зазначені науковці не розглядали питання можливості переходу зазначеного права автора в порядку спадкування.

Метою цієї статті є дослідження питання можливості переходу права на оприлюднення у порядку спадкового правонаступництва та проведення порівняльного аналізу норм законодавства України та деяких європейських країн, які регламентують право автора на оприлюднення твору.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до чинного законодавства автором твору літератури, науки і мистецтва належить цілий комплекс прав – майнових і особистих немайнових (зокрема, право авторства, право автора на ім'я та інші).

Проте варто звернути увагу на одне право автора, яке належить до позитивних прав і є вже традиційним для багатьох країн світу, але чомусь відсутнє в переліках особистих немайнових прав (ст. 438 ЦК України та ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права») і майнових прав автора (ст. 440 ЦК та ст. 15 Закону). Це право на оприлюднення твору. Воно полягає у можливості автора самому оприлюднювати або дозволяти оприлюднення твору у



будь-якій формі. Оприлюднити твір – означає забезпечити доступ до твору третім особі [3, с. 49]. На думку М. Мельникова, воно належить до найважливіших прав автора, оскільки забезпечує можливість вирішувати питання про готовність твору до представлення на розсуд публіки, а також прямо зачіпає його майнові інтереси [4, с. 38]. Натомість О. Сергеев вважає, що суть цього права можна визначити, як юридично забезпечену автору можливість публічного розголошення створеного ним твору. При цьому автор одночасно вирішує два питання. По-перше, він сам визначає, чи готовий його твір для доведення до невизначеного кола осіб. По-друге, автор вирішує питання про час, місце та спосіб оприлюднення [5, с. 232]. Аналогічну позицію висловлюють закордонні науковці, які зазначають, що право на оприлюднення – це право автора вирішувати, чи буде він знайомити зі своїм твором публіку, або збереже його в таємниці, не виводячи зі сфери інтимного, та якщо так, то в якій формі [6, с. 139].

Як правило, автор реалізує своє право на оприлюднення твору при укладенні договору, про перше, використання неоприлюдненого твору або при передачі роботодавцю службового твору. Причому твір вважається оприлюдненим, якщо до нього в цілому, а не до окремих його елементів, забезпечено доступ невизначеного кола осіб. Оприлюднення елементів змісту твору – теми, сюжету твору, його анотації – не є оприлюдненням самого твору. Не можна розглядати як оприлюднення твору попереднє знайомство з твором із метою укладення у майбутньому контракту на його використання або декламацію твору під час репетиції. Не буде вважатися випущеним у світ твір і у тому випадку, якщо з неоприлюдненим твором ознайомляться треті особи у приватному порядку у колі друзів та родичів автора, оскільки суть права на оприлюднення полягає в тому, щоб зробити твір доступним для широкого загалу. Отже, доведення твору до відома інших осіб ще не означає його оприлюднення. Твір вважається оприлюдненим, якщо дії по забезпеченню доступу до твору широкого кола осіб здійснені з дозволу автора або самим автором і за його волевиявленням. Таким чином, право на оприлюднення передбачає згоду автора і наявність публіки – відповідного кола невідомих осіб, що не є друзями та родичами автора, завдяки чому є підстави вважати, що твір правомірно перейшов із приватної сфери в публічну.

Якщо автор після оприлюднення свого твору відмовляється через які-небудь причини від подальшого його широкого використання, він, як правило, не укладає авторські договори. Тим самим використання твору обмежується випадками вільного використання.

Правомочність автора на оприлюднення твору визнається в усіх країнах. Проте варто зазначити, що в законодавстві різних держав позначення цього права не є еквівалентним. Окрім традиційної назви, це право також визначається як право знайомити із твором, право доводити твір до відома громадськості, право опублікувати його або право давати дозвіл на випуск у світ. У залежності від позначення та дефініції, якими закріплюється це право в законодавстві тієї чи іншої держави, їх умовно можна поділити на декілька груп:

– країни, у яких прямо передбачено право автора на оприлюднення твору. Наприклад, у

Франції та Іспанії дефініція цього права містить слово «divulguer», що означає «оприлюднювати». Зокрема, відповідно до Кодексу інтелектуальної власності Франції лише автор має право оприлюднювати свій твір (ст. L. 121-2), а згідно із законодавством Іспанії саме автору належить право вирішувати, чи варто оприлюднювати твір, і у якій формі (ст. 14.1). До цієї групи можна віднести Російську Федерацію, оскільки Цивільним кодексом РФ визначено, що автору належить право на оприлюднення свого твору, тобто право здійснити дію або надати згоду на здійснення дії, яка вперше робить твір доступним для всезагального відома шляхом його опублікування, публічного показу, публічного виконання, повідомлення в ефір або по кабелю чи у будь-який інший спосіб (ст. 1268);

– країни, які наділяють авторів цим правом опосередковано: за допомогою права публікувати твір. Так, наприклад, в Уругваї право публікувати не випущений у світ твір, відтворювати вже опублікований твір або передавати замовлений твір замовникові є особистим немайновим правом автора;

– країни, у яких право на оприлюднення твору визнається в більш загальному плані, охоплюючи різноманітні форми розповсюдження твору. Зокрема в Аргентині право власності на науковий, літературний або художній твір включає в себе також і право автора розпоряджатися цим твором, публікувати, виконувати або публічно виставляти його, а також відтворювати в будь-якій формі;

– країни, у яких право на оприлюднення твору визнається через реалізацію права не випускати твір у світ. Наприклад, у Бразилії автор має право зберігати власний твір не оприлюдненим.

Незважаючи на те, що для визначення права на оприлюднення законодавці використовують різноманітні формулювання та дефініції, які не є тотожними, вони покликані забезпечити захист однієї з фундаментальних прерогатив автора, оскільки будь-яке рішення використати неоприлюднений твір становить рішення оприлюднити його. Також, варто зазначити, що законодавством переважної більшості країн світу, незалежно від того, до якої правової системи вони належать, право на оприлюднення твору віднесено до особистих немайнових (моральних) прав автора.

Аналізуючи положення нормативно-правових актів у галузі права інтелектуальної власності за часів незалежності України, слід відзначити зміну позиції законодавця стосовно права автора на оприлюднення твору. Законом України «Про авторське право та суміжні права» № 3792-XII в редакції від 23 грудня 1993 року право на обнародування включено до переліку особистих немайнових прав автора (пункт 5 частини 1 статті 13 Закону). Зміст цього права полягав в тому, що автор має право вчиняти дію, яка робить твір доступним для публіки, якими б засобами це не досягалось. Проте після набрання чинності нової редакції Закону частина перша статті 14, яка має назву «Особисті немайнові права автора», містить лише чотири пункти і закріплює належність авторові наступних особистих немайнових прав:

1) вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках, і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо;

2) забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом;

3) вибирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі і його примірниках, і під час будь-якого його публічного використання;

4) вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора.

Крім того, право на обнародування законодавцем вилучене не лише з переліку особистих немайнових прав, а й взагалі відсутнє в тексті Закону. Натомість, стаття 1 чинної редакції Закону містить вже формулювання: оприлюднення (розкриття публіці) твору – здійснена за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав дія, що вперше робить твір доступним для публіки шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення тощо. Поруч із цим у цій статті міститься визначення і поняття «опублікування твору». Проте визначення термінів «опублікування» в Законі та в Цивільному кодексі України не є тотожними. Відповідно до ч. 1 ст. 442 ЦК України твір вважається опублікованим (випущеним у світ), якщо він будь-яким способом повідомлений невизначеному колу осіб, у тому числі виданий, публічно виконаний, публічно показаний, переданий по радіо чи телебаченню, відображений у загальнодоступних електронних системах інформації. У Законі під опублікуванням розуміють випуск в обіг примірників твору чи фонограми за згодою автора або іншої особи, яким належать авторське право та суміжні права у кількості, що задовольняє розумні потреби публіки шляхом продажу, здачі в найм, публічного прокату або шляхом іншої передачі права власності чи права володіння примірником твору або фонограми. Про наявність примірників твору у відповідній статті ЦК України не йдеться. Аналізуючи норму ст. 442 ЦК України, варто зазначити, законодавець фактично ототожнив право на опублікування та право на оприлюднення твору. Закон України «Про авторське право і суміжні права» застосовує термін «оприлюднення», і з цим фактом пов'язує відповідні об'єкти, що підпадають під правовий режим охорони авторським правом. ЦК України вказаний термін не використовує, а підмінює його практично іншим – «опублікуванням». Про підміну одного терміна іншим свідчать і наведені у зазначеній статті способи, які є способами оприлюднення. Проте «оприлюднення» та «опублікування» – два поняття, не тотожні за своїм змістом. Як справедливо зауважує О. Штефан, оприлюднення є більш широким поняттям, що охоплює за своїм змістом й опублікування твору. Вона звертає увагу на те, що у ст. 442 ЦК України терміни «опублікування» і «випуск у світ» вживаються як синоніми. Відповідно до п. 3.3. Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів під випуском у світ твору розуміється його видання з дозволу автора, незалежно від способів виготовлення екземплярів твору. Окрім того, випуском у світ не може бути публічний показ драматичного, музично-драматичного або кінематографічного твору, виконання музичного твору, публічна декламація літературного твору, передача по радіо чи телебаченню

літературних або художніх творів, демонстрація творів мистецтва або творів архітектури. Відтак, п. 1 ст. 442 ЦК України суперечить п. 3.3. Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів [2, с. 174]. На нашу думку, з метою узгодження положень ЦК України та Закону, а також усунення протиріччя між нормами національного законодавства та міжнародної конвенції необхідно внести зміни до ст. 442 ЦК шляхом заміни «опублікування твору» на «оприлюднення твору».

Відсутність права на оприлюднення як серед переліку особистих немайнових, так і майнових прав автора, у свою чергу, стало підставою для дискусії серед науковців стосовно правової природи цього права та існування протилежних поглядів щодо віднесення цього права до тієї чи іншої категорії прав.

На думку О. Мацкевич, слід закріпити право на оприлюднення серед особистих немайнових прав автора, як право автора вирішувати, чи готовий твір до ознайомлення з ним інших осіб. Натомість О. Штефан відносить право на оприлюднення до майнових авторських прав, зазначаючи, що оприлюднення твору має велике практичне значення, оскільки майнові права автора виникають із моменту створення твору, але реалізація цих прав пов'язана із оприлюдненням твору. Використати можна лише оприлюднений твір [2, с. 173].

Відсутня одностайна позиція з цього питання і серед закордонних науковців. О. Русакова відносить право на обнародування до особистих немайнових прав автора, зазначаючи, що це право є важливою особою правомочністю автора, яка полягає у забезпеченні доступу до твору третіх осіб [7, с. 49]. На противагу цьому В. Дозорцев вважає, що «право на опублікування та на недоторканність, безумовно, можуть переходити до іншої особи, принаймні – в певній частині, а тому не підпадають під ознаки «особистого немайнового права»... Не можна вважати їх (наприклад, права на опублікування) такими, що позбавлені й майнового змісту» [8, с. 291].

Віднесення цього права до майнових або особистих немайнових має важливе не лише теоретичне, але й практичне значення, оскільки від цього напряму залежить можливість відчуження зазначеного права, у тому числі й шляхом спадкового правонаступництва.

Відповідно до ч. 3 ст. 442 ЦК України ніхто не має права опублікувати твір без згоди автора, крім випадків, установлених ЦК України та іншими законами. Постає питання: чи мають право спадкоємці оприлюднити твір автора, який не був випущений у світ за його життя?

З одного боку, наділення спадкоємців таким правом відповідало б їх інтересам і в матеріальному аспекті, і з точки зору можливості посмертного розкриття творів автора; з іншої – це право в деяких випадках може суттєво зашкодити інтересам автора, завдати шкоди його репутації.

Частиною 4 ст. 442 ЦК визначено, що «у разі смерті автора його правонаступники мають право на опублікування твору, якщо це не суперечить волі автора». Законодавець спробував усунути істотну прогалину у законодавстві, проте не визначив долю твору у разі, коли спадкоємці автора випадково знайдуть його чернетки, замітки, незавершені або навіть готові твори без будь-яких волевиявлень померлого. В. Се-



ребровський вважав, що немає підстав обмежувати спадкоємців у праві випустити у світ неопублікований твір померлого автора, якщо лише з його боку не було прямої на те заборони [9, с. 156]. Таким чином, мовчання, на його думку, рівнозначно згоді (так звана мовчазна згода). Така позиція пояснюється радянською ідеологією, яка не дуже переймалася захистом приватного життя автора. Більш того, у виняткових випадках, на думку В. Серебровського, твір може бути опублікований і за наявності відповідного заперечення автора, якщо цього вимагають суспільні інтереси. Проте виняток може бути виправданий лише для творів, що мають глибоку наукову цінність, відносно ж літературних, музичних творів це виключення не може бути використано – оскільки понад усе повинна бути воля автора [9, с. 157].

На даний час питання про те, в яких межах спадкоємці реалізують свої права в разі відсутності прямого авторського волевиявлення, належить вирішувати суду. У зв'язку з вищезазначеним питанням слід згадати про посмертні публікації такого особливого жанру, як особисте листування автора. Незважаючи на суто довірчий характер, листи відомих діячів науки і мистецтва досить часто виступають як об'єкт авторського права. Публікація таких листів передбачає неминуче вторгнення в приватне життя їх автора, а нерідко й адресата листа. У той же час у багатьох листах особисті моменти переплітаються з викладом думок, фрагментів творів, анотацій і коментарів до творів автора. У радянський період аргументом на користь опублікування таких матеріалів була теза про необхідність ознайомлення з приватним життям творця «для правильної оцінки особистості» автора [10, с. 49]. На жаль, законодавець не звернув увагу на цю проблему і Книга IV ЦК України жодним чином не врегулює дану ситуацію. На практиці рішення про оприлюднення приймається спадкоємцями на власний розсуд, при цьому, як правило, презюмується здобуття попередньої згоди іншої сторони листування (тобто адресата або його спадкоємців). Очевидно, що не кожен правонаступник здатний встояти перед спокусою і добровільно відмовитися від винагороди, що належить за «скандальні публікації».

О. Павлова обґрунтувала можливість переходу в порядку спадкування права на оприлюднення тим, що реалізація цієї правомочності задовольняє не тільки немайнові інтереси особистості, а й майнові вигоди (автора та спадкоємців), а також направлена на додержання інте-

ресів суспільства [11, с. 32]. Е. Гаврилов також вважає, що право на оприлюднення переходить до спадкоємців у повному обсязі [12, с. 127].

Висновки. На нашу думку, віднесення права на оприлюднення твору до особистих немайнових прав унеможливить не тільки перехід цього права в порядку спадкового правонаступництва, і як наслідок, залишить поза межами правового регулювання дії спадкоємців щодо твору, який автор-спадкодавець не оприлюднив за життя через об'єктивні причини, але й матиме негативні наслідки для подальшого розвитку відповідної галузі науки або культури, у якій творив автор. Аналогічний підхід законодавець закріпив і в ЦК України, який справедливо дозволяє спадкоємцям оприлюднювати неопубліковані твори померлого автора, водночас залишаючи автору можливість це заборонити, склавши відповідний заповіт.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне право України: підручник: у 2-х кн. / Ц58 Д.В. Боброва, О.В. Дзера, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 864 с.
2. Право інтелектуальної власності: акад. курс: підруч. для студ. вищих навч. закладів / О.П. Орлюк, Г.О. Андрощук, О.Б. Бутнік-Сіверський та ін.; за ред. О.П. Орлюк, О.Д. Святоцького. – К.: видавничий дім «Ін Юре», 2007. – 696 с.
3. Щербак Н.В. Авторское право и наследование // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2011. – № 7. – С. 44–54 (39).
4. Мельников М.Я. Зміст особистих немайнових прав автора в авторському праві / М.Я. Мельников // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2006. – № 2. – 38 с.
5. Гражданское право: учебник: в 3 т. / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого // 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, изд-во Проспект, 2005. – Т. 3. – 784 с.
6. Липчик Д. Авторское право и смежные права / Д. Липчик; [пер. с фр.; предисловие М.А. Федотова. – М.: Ладомир; Издательство ЮНЕСКО, 2002. – 788 с.
7. Рузакова О.А. Право интеллектуальной собственности / Московская финансово-промышленная академия – М., 2004. – 308 с.
8. Интеллектуальные права: Понятие. Система. / Сб. статей. В.А. Дозорцев – 2005. 416 с.
9. Серебровский В.И. Вопросы советского авторского права. – 1956. – 233 с.
10. Антимонов Б.С., Граве К.А. Советское наследственное право. – М.: Госюриздат, 1955. – С. 46–59.
11. Павлова Е.А. Наследование интеллектуальной собственности / Е.А. Павлова // Закон: журнал для деловых людей. – 2001. – № 4. – С. 31–37.
12. Гаврилов Э.П. Комментарий к Закону об авторском праве и смежных правах. – М.: Фонд «Правовая культура», 1996. – 127 с.